

Türkiye Protestan Ermeni Kilisesi'nin İnanç ve İbadetleri

Mehmet Alparılan KÜÇÜK*

Abstract

Basic believes and worships of Protestant Armenian Church in Turkey. The main topic of this article is the basic believes, sacraments, worships and religious practices of Protestant Armenian Church in Anatolia have been studied. In this respect this study firstly gives information about the managerial and main constructions of Protestant Armenian Churches in Turkey have been examined. And then it accents some believes of of Protestant Armenians like god, soul, natural forces and hereafter. In addition to these, it deals with their fire related cults and their socio-religious practices like sacrifice, birth, marriage and death. In conclusion chapter, there is general evaluation about study.

Key Words: Protestan Armenian Church, sacrament, worship and religious practice.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 27 Kasım 1850 tarihinde "Millet" statüsü verdiği Protestan Ermeniler, bağımsız bir grup olarak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir¹.

Protestanlığın Ermeniler arasında taraftar bulması ile ortaya Ermeni Protestanlığı ve Protestan Ermeni Kilisesi çıkmıştır. Ermeni Protestanlığı;

* **Dr:**

1 Clifton Jackson PHILLIPS, *Protestan America and The Pagan World: The First Half Century of The American Board of Comissioners For Foreign Missions 1810-1860*, Harvard University Press Cambrigge 1969, 161; Pars TUĞLACI, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, İstanbul 1991, 315; William STRONG, *The Story of The American Board*, Boston 1910, 106; Frank Andrews STONE, *Academies For Anotolia*, Boston 1984, 70; Rufus ANDERSON, *History of The Missions of The American Board of Comissioners for Froeign Missions To The Oriental Churches*, Boston 1872, 1-3, 10; Joseph L. GRABILL, *Protestant Diplomacy and The Near East Missionary Influence on American Policy 1810-1927*, Minneapolis 1971, 14; Y.G.ÇARK, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler*, İstanbul 1953, 107-108; Edwin Munsell BLISS, *Turkey and The Armenian Atrocities*, Edgewood Publishing Company 1896, 225.

Ermeniler arasında oluşmuş dinî mezhep ve gruplardan dinî inanç ve uygulamalarda farklılıklar göstermektedir. Bu farklılığın sebebi; diğer Protestan Gruplarda olduğu gibi Protestan Ermeni Kilisesi'nde de kişiye ait yargı ve ferdi düşünce ile özgürlük hakkının tanınmasıdır; doktrin, ibadet ve dinî uygulamalardaki esnekliklerdir. Bunun yanında Protestan Ermenileri doktrinel konularda bağlayan Kilise Konsilinin olmaması, Kişilere göre herkesce Kutsal Kitap yorumunun yapılması, değişik kiliselere bağlı olunması farklı düşünce ve anlayışların ortaya çıkmasının sebepleri arasındadır. Kiliseler içerisinde uyumu sağlayacak bir “merkezi otorite”nin bulunmaması da inanç ve uygulama farklılığında etkili olan bir başka unsurdur².

Protestan Ermeni Kilisesi, Gregoryen/Lusavorçagan Ermeni Kilisesi'ne mensup olan Ermenilerce oluşturulmuştur. Bundan dolayı Gregoryen Ermeni Kilisesi/Cemaati ile Protestan Ermeni Kilisesi/Cemaati arasında benzerlikler yanında farklılıklar da oluşmuştur. Gregoryen Ermeni Milleti/Cemaati ile Protestan Ermeni Milleti/Cemaati arasındaki benzer ve farklı noktaların ortaya konulması Türkiye'de ve Dünyada “*Ermeni Meselesi*”nin doğru olarak kavranılmasına katkı sunacaktır. Günümüzde Ermenileri ve “*Ermeni Meselesi*”ni bir bütün olarak değerlendirebilmek için Türkiye'deki Protestan Ermenileri/Protestan Ermeni Kilisesini bilmek gerekmektedir. Konuya katkısı dolayısıyla bu makalede Protestan Ermeni Kiliselerin Protestan Ermenilerin temel inançları, ayinleri ve ibadetleri konu edilmektedir.

A. Protestan Ermeni Kiliseleri

Protestan Ermeni Kilisesi, Anadolu'daki Ermenilere özgü bir oluşumdur. Anadolu'da ortaya çıkan Protestan Ermeni Cemaati; Birinci Dünya Savaşı ile Türkiye'den dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmıştır. Dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış olan Protestan Ermenilerin; günümüzde Türkiye'nin dışında, Arjantin, Ermenistan, Avustralya, Belçika, Bulgaristan, Kanada ve ABD gibi birçok ülkede sayısı seksen sekizi bulan kiliseleri vardır.

Protestan Ermeni Kiliseleri birlikler şeklinde örgütlenmiştir. Türkiye'deki Protestan Ermeni Kiliseleri, Yakındoğu / Ortadoğu Protestan Ermeni Kiliseler Birliği'ne bağlıdır. Protestan Ermeni Kiliseleri'nin bağlı oldukları

2 Vahan TOOTIKIAN, The Armenian Evangelical Church: Yesterday, Today and Tomorrow, America 1996, 132; 21.06. 2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

bütün birlikler, birbirinden bağımsız ancak birbirleri ile yakın ilişki içerisindedir ve ABD'deki Dünya Protestan Ermeni Kiliseler Birliği tarafından yönetilmektedir³.

Türkiye'deki Protestan Ermeni Kiliseleri, İstanbul'dadır. İstanbul'da bulunan bu kiliseler; Aynalıçeşme'deki "Aynalıçeşme Protestan Ermeni (Avedaranagan Amenasurp Yerortutyun) Kilisesi" ve Gedikpaşa'daki "Gedikpaşa Ermeni Protestan (İncîfî) Kilisesi (Hay Avedaranagan Yegegezi)"dir⁴.

Türkiye'de faal iki Protestan Ermeni Kilisesi'nden biri olan Aynalıçeşme Protestan Ermeni Kilisesi, hem Türkiye'nin hem de dünyadaki tüm Protestan Ermenilerin ilk kilisesidir⁵. 1907 yılından günümüze kadar gelen Kilise, İstanbul'un Aynalıçeşme (Taksim) Semtinde, Gümüşküpe Sokak 44 numarada; Gedikpaşa Protestan Ermeni Kilisesi de İstanbul'un Beyazıt (Gedikpaşa) semtinde M. Hayrettin Mahallesi, Balı Paşa Yokuşu 27 numarada faaliyet göstermektedir⁶.

Türkiye Protestan Ermeni Kiliseleri'nde Gregoryen Ermeni Kiliselerindeki gibi Sivil (Resmî) ve Ruhanî olmak üzere iki Kurul görev yapmaktadır. Kiliselerdeki "*Sivil Kurul/Resmî Yönetim*", Kilise üyelerince "*Vakıflar Yasası*"na uygun olarak dört yılda bir yapılan seçimle işbaşına gelmektedir. Seçimle belirlenen Yönetim/Kurul, Türkiye Cumhuriyeti Devleti yetkililerinin onayı ile resmîleşmektedir. Resmîleşen bu Kurul, Kilise işlerini resmî açıdan yürütmektedir.

Sivil Kurul, beş asil ve iki yedek üyeden oluşmaktadır. Sivil Kurula seçilen üyeler de kendi aralarında Başkan*, Başkan Yardımcısı ve Defterdar gibi görevlileri belirlemektedir. Bu görevlilerin de görev süresi olağüstü haller dışında Yönetim Kurulu ile aynıdır⁷.

3 TOOTIKIAN, The Armenian Evangelical Church: Yesterday, Today and Tomorrow, 58, 165, 217-219; Vartan AVAKIAN, "The Armenian Evangelical Church 1846-1996", [http:// www.cacc-sf.org/c-ae-history. htm/15.09.2004; 21.06.2005](http://www.cacc-sf.org/c-ae-history.htm/15.09.2004; 21.06.2005) tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

4 08.05.2005 tarihinde Aynalıçeşme Protestan Ermeni Kilisesi ve Gedikpaşa Protestan Ermeni Kilisesi'nde yapılan gözlem.

5 Bkz. Jean Daniel SAHAGIAN, Le Mouvement Evangelique Armenien, by.?, 127.

6 04.05.2005 tarihinde Gedikpaşa ve Aynalıçeşme Ermeni Kiliselerinde yapılan gözlem ve inceleme.

* Gedikpaşa Protestan Ermeni Kilisesi'nin vakıf başkanlığını 2005 yılı itibari ile Gedikpaşa Protestan Ermeni Kilisesi'nin pastörü Krikor Ağabaloğlu'nun eşi Maria Ağabaloğlu yürütmektedir. Aynalıçeşme Ermeni Kilisesi'nin vakıf başkanlığını ise Ohannes Torkumoğlu yapmaktadır.

7 07.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme. Ayrıca bkz. H.G. DWIGHT, Christianity in Turkey A Narrative of The Protestant Reformation in The Armenian Church, London 1854, 334-335.

Kilise ile ilgili bütün kararlar, Yönetim Kurulu'nun inisiyatifinde olup yarıdan bir fazlasının kabulü ile alınmaktadır. Ancak Yönetim Kurulu, kararlarda ve yaptığı tüm işlerde Pastörün görüşünü almakta ve onun görüşüne de saygı duymaktadır. Toplantı, ihtiyaca göre yapılmaktadır ve bu toplantılara Pastör de katılmaktadır⁸.

Protestan Ermeni Kilisesi'nde dinî konular da "Ruhanî Kurul" tarafından yürütülmektedir. Ruhanî Kurul, Devlet tarafından resmî olarak tanınmayan, olağan veya olağanüstü şartlara göre oluşturulan bir kuruldur. Bu kurul, dinî alanda kendisini yetiştirmiş ve Pastörlük için gerekli şartlara haiz Kilise üyelerinden oluşmaktadır⁹.

Üç kişiden az olmamak üzere Pastör tarafından oluşturulan Ruhanî Kurul'un başkanlığını da Pastör yapmaktadır¹⁰. Ruhanî lider olan Pastörün aynı zamanda denetleyici görevi de bulunmaktadır. Ruhanî Kurul da sayı sınırlandırması yoktur ve Kilise üyelerinin genel durumuna göre belirlenmektedir.¹⁰ Ruhanî Kurulun üyeleri içerisinde Sivil Kurul'da görev almış kişiler de yer alabilmektedir. Bu Kurul, kararlarını Sivil Kurul ile, Sivil Kurul da kararlarını Ruhanî Kurul ile paylaşmaktadır. Böylelikle iki kurul karşılıklı ilişki içerisinde dir. Kararlar, Sivil Kurul'daki gibi yarıdan bir fazlasının kabulü ile alınmaktadır. Toplantılar, olağan veya olağanüstü olarak yapılmaktadır¹¹.

B. Protestan Ermenilerin Temel İnançları

Protestan Ermeni Kiliseleri içerisinde farklı anlayış ve uygulamalar görülse de genel olarak Protestan Ermenilerin "Temel İnanç Sistemi"ni, Ermeni Kilisesi'nin de kabul ettiği İznik Konsili'nde belirlenen "İznik İman İkrarı" oluşturmaktadır¹². Temel inançlar arasında Kutsal Kitap, Kilise, Kurtuluş İnanıcı yer almaktadır.

Protestan Ermeni Kilisesi'nin İnanç Esasları; Tanrı/Teslis, Kutsal Kitap, Kilise, Kurtuluş, "İkinci Geliş" gibi hususlar içermektedir.

a) Tanrı İnanıcı

Protestan Ermeniler, diğer Hıristiyan grupların kabul ettiği ve genel olarak Hıristiyan inanç sisteminde ortak olan "Tanrı" inancına sahiptir¹³.

8 07.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

9 02.08.2005 Tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

10 Bkz. TOOTIKIAN, 53.

11 14.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ve 13.08.2005 tarihinde Ohannes Torkumoğlu ile yapılan görüşme.

12 TOOTIKIAN, 337; 08.05.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

13 08.05.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme

Tanrı; özünde tektir, teklisinde kendisini Baba (Görünmez Öz), Oğul (Tanrısal Söz) ve Kutsal Ruh (Tanrısal Güç) olarak açıklamıştır. Bu üçlü öz de; güçte ve yücelikte birbirine eşit olup aynı nitelik, sıfatta ve mükemmelliktedir¹⁴.

Baba, insanın yaratılışını; Oğul, insanın kurtarılışını ve Kutsal Ruh ise insanın kutsallaşmasını sağlamaktadır¹⁵. Protestan Ermenilere göre Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesinden oluşan tek bir Tanrı inancını ifade eden “Teslis”, ibadetin öznesidir. Tanrı’dan başka hiçbir şeye ibadet edilmemekte ve saygı gösterilmemektedir. Üçte Birlik içerisindeki her bir unsur, kutsaldır ve ibadetin objesidir¹⁶.

b) Kutsal Kitap İnancı ve Evanjelizm Anlayışı

Protestan Ermenilere göre “*Protestan Ermeni Milleti*”nin oluşumunu “*Kutsal Kitap Olgusu*” sağlamıştır. Bu olgu; günlük yaşamı değiştirmede derin ve etkili olarak kendisini göstermiştir. Çünkü onların inanışına göre Kutsal Kitap, Ermeni Kilisesi’ni aydınlatmış ve onun hatalarını ortaya koymuştur. Bundan dolayı o, imanın temel unsuru olarak hüküm belirlemede ve hüküm koymada ölçüttür.

Protestan Ermeniler; “Hıristiyan inancının gerçek ve temel kuralı, yalnızca Kutsal Kitaptır” prensibini esas almakta ve Kutsal Kitabın otoritesinin herşeyden önde olduğunu ileri sürmektedir. Bundan dolayı onlar, Kutsal Kitaba bağlılıklarını göstermek amacı ile kendilerine “İncil’e Özgü/İncil’e Ait” (Avedaranagan) adını vermektedir¹⁷.

Protestan Ermeniler için muhtevası ve mesajı itibari ile Kutsal Kitap, benzersiz, kusursuz ve kutsaldır¹⁸. Bundan dolayı Kutsal Kitaba bağlı ol-

14 DWIGHT, 336; TOOTIKIAN, 346; Eli SMITH, - H.G.O. DWIGHT, *Missionary Researches in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor and into Georgia and Persia, with a Visit to The Nestorian and Chaldeon Christians of Oormiah and Salmas*, London 1834, 106, 142–143.

15 Robert LYNN, *Kutsal Ruh I*, çev. Batur Alp Bal, İstanbul 2002, 8.

16 SMITH-DWIGHT, 142-143; G.H. CHOPOURIAN, “*Fundamental Armenian Evangelical Teachings*”, <http://www.cacc-sf.org/c-faet.GHC.html/15.09.2004>; Antranig A. BEDIKIAN, “*The Rise of The Evangelical Movement Among Armenians*”, <http://www.cacc-sf.org/c-riseAAB.html/04.05.2004>.

17 TOOTIKIAN, 263; DWIGHT, 17, 332; Vahan TOOTIKIAN, “*The Armenian Evangelical Witness to The Armenian People*”, <http://www.cacc-sf.org/c-aewVHT.html/23.01.2004>; “*Confession of Faith The Armenian Evangelical Church*”, <http://www.cacc-sf.org/c-aefaitha.htm/>.

18 CHOPOURIAN, “*Fundamental Armenian Evangelical Teachings*”, <http://www.cacc-sf.org/c-faet.GHC.html/15.09.2004>. Ayrıca bkz. Recep KILIÇ, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, Ankara 2002, 56-58.

mak ve onu anlamak Tanrı'ya olan sevginin de bir göstergesidir. İnsanların doğruyu bulması ve Tanrı'ya yakışır insan olması; Kutsal Kitabı anlaması ile bağlantılıdır. Çünkü Kutsal Kitap, Tanrı'yı tanımak, düşünmek, anlamak ve insanlara da anlatmak için gönderilmiştir. Bu nedenle onu anlamaksızın veya bilmeksizin “İman Topluluğu” olmak mümkün değildir¹⁹.

Kutsal Kitabı, dinî hayat ve ahlakî davranışlar için son otorite kabul eden Gregoryen Ermenilerin “Kutsal Kitap ile yetinmek mümkün değildir” düşüncesine aksine, Protestan Ermeniler, Kutsal Kitabı yeterli ve temel kaynak olarak görmektedir. Protestan Ermenilere göre Kutsal Kitap, hayatta, öğretilerde, ölümden ve yeniden dirilmeye gösterilen kutsal isteğin ve Tanrı'nın kutsal karakterinin açığa çıkmasının bir kayıdır. O, Kutsal Ruh'un rehberliğinde yorumlandığı için yanılmazdır. Bundan dolayı Protestan Ermeni Kilisesi; Kutsal Kitabın otoritesinin muhtevassından kaynaklandığını, onu herkesin bizzat okuyup yorumlayabileceğini ve onu bilen herkesin de otorite olabileceğini iddia etmektedir.

Gregoryen Ermenilere göre Kutsal Kitapta yer almayan ilahî gerçekler vardır. Bu gerçekleri anlatacak ve yaşatacak olan “Gelenek” ve “Kilise”dir. Protestan Ermeniler, böyle bir düşüncüyü kabul etmemekte, Kutsal Kitap ve geleneğe birarda yervermemekte 20 ve Kilise geleneğinin vahyin ayrılmaz bir kanalı olduğu düşüncesine karşı çıkmaktadır. Kilise'nin Kutsal Kitabı yorumlama yetkisi olmadığı ve her Hıristiyanın onu yorumlayabileceği ifade edilerek “Kilise Otoritesi”nin karşısına “Kutsal Kitabın Otoritesi” konulmaktadır. Ancak Kutsal Kitabın yorumu konusunda farklı düşüncede olan kişi ve gruplar vardır. Bunların bir kısmı “Tanrı'nın Sözü”nü Kutsal Kitap ile aynı sayma eğilimindedir. Bir kısmı da “Kutsal Metni” yalnız başına yeterli olacağı kanaatinde. Bununla beraber bütün Protestan Ermenilerin Kutsal Kitabın tek otorite olduğunda ittifak etmektedir²¹.

Bundan dolayı Kutsal Kitap harfi harfine kabul edilmekte ve bütün detayları ile “Yanılmaz Otorite” olarak görülmektedir. Muhafazakâr Protestan Ermenilere göre Tanrı, Kutsal Kitabı oluşturan metinleri kelime kelime yazdırmıştır. Onlar için Tekvin'in ilk bölümünde anlatılan yaratılış olayı, bir masal değil kelime kelimesine doğrudur²².

19 TOOTIKIAN, “The Armenian Evangelical Witness to The Armenian People”, <http://www.caccsf.org/c-aewVHT.html/23.01.2004>. Ayrıca bkz. Mika 6:8; Elçilerin İşleri 17:11; Yuhanna 5:39; Timoteyusa İkinci Mektup 2:15; Yeşu 1:8.

20 S. KALOUSTIAN, *Saints and Sacraments of The Armenian Church*, USA 1969, 88; 03.09.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

21 TOOTIKIAN, 147.

22 TOOTIKIAN, 136; SMITH-DWIGHT, 106, 142-143.

Liberal Protestan Ermeniler de, Muhafazakârlar gibi Kutsal Kitaba değer vermekte, ona ihlâsla yaklaşmakta ancak onun eleştirilebileceğine de inanmaktadır. Onlar, Kutsal Kitabın tartışılmaz ve mutlak otoritesini, Kutsal Kitaptaki herşeyin doğru olduğu olgusunu sorgulamaktadırlar. Çünkü onlara göre Kutsal Kitapta Tanrı'nın kelimesi yanında insan kelimesi de mevcuttur. Tanrı'nın seçtiği insanlar onu yazmıştır. Bu yönüyle Kutsal Kitabın Tanrı tarafından vahyedilmiş olması nedeniyle hem vahyî yönü hem de insanlar tarafından yazılmış olması nedeniyle insanî yönü bulunmaktadır²³.

Kutsal Kitap, Tanrı'nın iradesini ve karakterini ihtiva etmektedir. Bu bağlamda da Protestan Ermeniler, Kutsal Kitabı, ilerlemeci (tedricen) bir vahiy anlayışı çerçevesinde değerlendirmeye özen göstermektedir. Çünkü onlara göre çağa ayak uydurma süreci içerisinde günahı barındırmadığı müddetçe sosyal değişim kaçınılmazdır²⁴. Bu gelişen vahiy anlayışının her aşaması önemlidir. Bu aşama, İsa-Mesih sayesinde tam ve nihaî anlamda ifşa edilen bir şekilde anlaşılmalı ve yargılanmalıdır²⁵.

Liberalilerin tek boyutlu sosyal Kutsal Kitap fikrine karşılık Fundamentalistler de kişisel tek boyutlu Kutsal Kitap fikrine önem verirler²⁶.

Protestan Ermeniler için Kutsal Kitap, Kiliseye ve inanan Hıristiyanlara verilmiştir. Kiliseyle bağlantılı olarak o, kilisede okunmalı ve yorumlanmalıdır. Bu anlayışa göre Kilise, Kutsal Kitabın uygulama alanıdır. Bu düşüncesi dolayısıyla Protetsan Ermeni Kilisesi, Kutsal Kitaba ait bir kilise/İncilî Kilise olarak kabul edilmektedir²⁷. Kutsal Kitap, herhangi bir kitap gibi ancak ihlâslı ve ilmî olarak okunması gereken bir kitap olarak değerlendirilmektedir²⁸.

Kutsal Kitaba yapılan bu vurgular, "Evanjelizm Anlayışı"nın oluşmasına yolaçmıştır. Yunanca "Euangelion" kelimesinden türeyen ve "müjdeli (güzel) haber" anlamına gelen Evanjelizm terimi, diğer Hıristiyan gruplarda olduğu gibi Protestan Ermeniler'de de önem taşıyan bir terimdir. Bu terim Kutsal Kitaba yönelmek/dönmek anlamına gelmekte resmî vaaz veya kişisel tanıklık ile İsa'nın gerçek öğretisinin, Hıristiyan Kutsal Kitabı'nın /"İyi Haberler" in yayılması işlemini ifade etmektedir. Onlara göre

23 TOOTIKIAN, 136.

24 TOOTIKIAN, 137; 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

25 TOOTIKIAN, 137.

26 TOOTIKIAN, 136; CHOPOURIAN, "Fundamental Armenian Evangelical Teachings", <http://www.cacc-sf.org/c-faet.GHC.html./15.09.2004>.

27 TOOTIKIAN, 131.

28 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

bu; Tanrı Ruhunun başlangıcıdır ve Tanrı Kelamı'nın egemenliğinin yayılmasıdır²⁹.

Protestan Ermeniler için Evanjelizm, İsa Mesih'in "tek kurtarıcı" olduğu fikrinin insanlara iletilmesi ve öğretilmesidir. Bundan dolayı "Evanjelizm" in uygulanması gerekmektedir. Onlar için bu; İsa Mesih'in bir emridir, her müjde hizmetlisi ve Mesih'e inananlar tarafından yerine getirilmesi zorunlu bir görevdir³⁰. Protestan Ermenilere göre "İlk Evanjelistlerin Mesih'in bu emrine itaat ederek "Müjde"yi" diğer insanlara vaaz etmişlerdir; İsa'dan sonra umutsuzluğa kapılmış insanlara O'nun öğretilerini ve mesajını yaymaya çalışmışlardır. Günümüzde Protestan Ermenilerin, İlk Evanjelistlerin görevini devam ettirdiğini ve Evanjelizm konusunda onlarla aynı sorumluluğu /ayrıcılığı taşıdığı ileri sürülmektedir. Bu anlayış çerçevesinde Protestan Ermeniler, kendilerini İsa'nın "Gidin İncili/Müjdeyi bütün dünyaya vaaz edin"³¹ emrinin muhatabı olarak görmekte ve bu emre sıkı sıkıya uyduklarını vurgulamaktadır³².

Protestan Ermenilere göre Tanrı, insanı yarattığı için onu çok iyi bilmekte ve bütün insanların gerçeğin bilincine vararak kurtulmasını istemektedir. İnsanların İsa'yı kabul edinceye kadar yargı altında ve günah içerisinde olacağını, Cehennem insanlar için değil Şeytan ve orduları için yaratıldığını bilen Tanrı; kullarının günaha düşmesini istemediğini, kendisinden yardım istendiğinde de her fırsatta yardım edeceğini bildirmiştir. Bundan dolayı bütün insanlara bunu anlatmak ve kurtuluşa davet etmek gerekmektedir. Bu davet de sadece "Mesih-İsa'nın İncil"ini bütün insanlara duyurmak ile mümkün olmaktadır³³.

Protestan Ermenilerce İsa, herkesin günahlarının bedelini kişisel olarak ödemiş ve "Çarmıhta kendisine düşen görevi" yapmıştır. Ancak bu görev yarım kalmış ve "İsa Kurtuluş Mesajı" ile tüm dünyaya ulaşma görevini insanlara bırakmıştır. Bu çağrı, ferdî olarak değil, Kilise aracılığıyla mümkündür. İnsanlara doğruyu göstermek ve onları terbiye etmek için Mesih vasıtasıyla tayin edilmiş başlıca aracın "Kutsal Kitap" olduğu

29 TOOTIKIAN, 307; STOTT, 323; İsmail VURAL, *Evanjelizm Beyaz Sarayın Gizli Dini*, İstanbul 2003, 9.

30 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme. Ayrıca bkz. Luka 24:47; Markos 1:15; *Elçilerin İşleri* 20:21.

31 Matta 28:19.

32 TOOTIKIAN, 307-308.

33 04.09.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme; DARAKJIAN, "Evangelism in The Early Armenian Evangelical Church", <http://www.cacc.sf.org/c-ceaBND.html>/ 05.01.2005.

ve bu aracın kurtuluş için insanlara iletilmesinin Kilisenin görevleri içerisinde yer aldığı kabul edilmektedir. Hıristiyanlarca “İmanlılar Topluluğu” kabul edilen Kilise; manevî canlanmanın ve tüm insanlığa Kutsal Kitabı vaaz etmenin bir taahhüdü olan Evanjelizmi (İncil’i Vaaz Etmek/ Kurtuluşa Davet) uygulamak mecburiyetindedir. Kilise’nin de ilk önceliği bu olmalı ve bu düşünce çerçevesinde vaaz etmeli, tanıklığı yerine getirmelidir³⁴.

Protestan Ermenilere göre “Evanjelizm Misyonu”, tüm dünyada gerçekleşmedikçe insanlar kurtulamayacak, İsa geri dönmeyecek, “Tanrı Krallığı” kurulmayacak, dünyanın sonu gelmeyecek ve İsa’yı kabul etmeyenler de sonsuz azapta (cehennem) kalacaklardır³⁵. Bu misyon çerçevesinde Protestan Ermeni Kilisesi’nin Evanjelistik bir kilise olduğu ve olması gerektiği belirtilmektedir. Çünkü Protestan Ermeni Kilisesi, Evanjelizm fikrinden ve onu yaymaktan doğmuştur. Kilise üyelerinin görevi de Mesih İsa’ya bağlılığın bir göstergesi olarak Ermeni insanlarına ve dünyaya Kutsal Kitabın mesajını ulaştırmak ve yaymaktır³⁶. Bu bağlamda Protestan Ermeniler için iyi bir Hıristiyan, Mesih’in elçisi olarak elinden gelenin en iyisini yapandır, kendisini geliştirendir, Mesih’in Mesajını yaymak için birçok fırsatı ve imkânı kullanandır. Bunların başında da Kilise olmayan yerlere kilise kurmak ve Protestanları yerleştirmek gelmektedir.

Protestan Ermenilere göre Evanjelizm, yüce bir çağrıdır. O, kilisenin ve onun dinî liderlerinin temel görevidir. Bu nedenle onlar, Tanrı’nın Protestan Ermeni Kilisesi’ni Misyonu çağırıldığını ve onu dünyanın her tarafına yayması için görevlendirdiğini kabul ederler³⁷. Bu bağlamda Protestan Ermeni Kiliselerinin, “Evanjelizm Misyonu”nda, kilise elemanları yetiştirmesi ve yabancı ülkelerdeki “Misyoner Faaliyetler” için çok yönlü bir medya oluşturması³⁸, gençleri misyonerlik faaliyetleri konusunda eğitmesi ve onlardan bazılarını misyonerlik çalışması için göndererek heyecan ve gayretlerinden faydalanması istenmektedir³⁹.

34 DWIGHT, 332; “Confession of Faith The Armenian Evangelical Church”, <http://www.cacc-sf.org/c-afaitha.htm/>.

35 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme; Evelyn CHRISTENSON, *Müjdeyi Yayma ve Dua Kılavuzu*, İstanbul 1996, 4-5; GRABILL, 34. Ayrıca bkz. Vahiy 20:15.

36 TOOTIKIAN, 308; Bkz. 2. Petrus 3:9.

37 TOOTIKIAN, 309.

38 TOOTIKIAN, 9, 238, 310.

39 TOOTIKIAN, “The Armenian Evangelical Witness to The Armenian People”, <http://www.cacc-sf.org/c-aewVHT.html/23.01.2004>.

c) Kilise İnancı

Protestan Ermeniler; Kilise'ye birinci derecede önem vermemekte fakat devre dışı da bırakmamaktadır. Çünkü onlara göre Kilise; Mesih-İsa tarafından kurulmuştur, Mesih- İsa üzerine inşa edilmiştir ve Mesih-İsa'ya aittir. Bundan dolayı Mesih-İsa, Kilisenin "Başı"dır ve "Evrensel Kilise" de Mesih üzerine inşa edilmiştir. Bundan dolayı Kilise, inanan bütün Hıristiyanları kapsayan "Mesih'in Bedeni"dir. Bu özellikleri çerçevesinde Kilise; kutsal olup Hıristiyan sevgisine ve dostluğuna ihtiyaç duyan bütün "Tanrı Çocukları"na açıktır. Ancak Protestan Ermeniler, bu özelliklerinden dolayı Kilisenin putlaştırılmaması ve ona aşırı derecede bağlanılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kilise; "Kilise Disiplini"nin doğru bir şekilde yapıldığı, Kutsal Kitaba uygun olarak "Kelâm"ın öğretildiği, İncil'in muhtevasının günlük hayata geçirilmesinin sağlandığı, Sakramentlerin kutlandığı ve Âyinlerin yerine getirildiği bir kurumdur.

Protestan Ermenilerde "Kilise Disiplini" önemlidir; Mesih-İsa'nın kanunlarını uygulamak, eğitim ve diğer ihtiyaçları yerine getirmek için gereklidir.

Protestan Ermeniler için Kilise, insanlara Kurtuluşun ilan edildiği bir mekândır. Bu özellikleri dolayısı ile o, Tanrı'nın şahidi ve inanan Hıristiyanların hizmetçisi olarak görev yapan bir kurumdur⁴⁰.

Protestan Ermenilerde Kilise, sakramentlere, havarilere, papazlara, rahiplere, elçilere veya yapılarla bağlı olmayan halkın rol oynadığı bir kuruluştur; halktır ve dünyada Mesih İsa'nın isminde toplanmış bir "Hıristiyan Cemaati"dir⁴¹; Kutsal Ruh'un ve İsa'nın da hazır bulunduğu, Mesih İnancı vasıtasıyla birlik olmuş veya Mesih İnancı üzerine oturtulmuş "Mesih İmanlıları" cemiyetidir. Bu düşünce, Protestan Ermeni Kilisesi'nin en temel özelliği olmuştur. Çünkü Protestan Ermenilere göre Kilise, Mesih'e benzemeli ve kilise üyeleri de Mesih ile daimî bir ilişki içerisinde bulunmalıdır. Bu ilişki çerçevesinde Kilise Mesih'e benzeyen bir imaj içinde ve "Mesih'in Bedeni" olmak zorundadır. Bundan dolayı Kilise, Mesih'e benzer olan ve halkı Mesih İsa ile bütünleştiren aktif bir topluluk olarak tanımlanmaktadır⁴².

40 TOOTIKIAN, 131; DWIGHT, 339; 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme; Barkev DARAKJIAN, "Armenian Evangelical Identity Historical and Theological Perspectives", <http://www.cacc-sf.org/c-aidentityBND.html/> 23.01.2004. Ayrıca bkz. Efeslilere Mektup 1:23, 2:20-22, 4:16; Korintlilere Birinci Mektup 12:14-25.

41 TOOTIKIAN, 143-144.

42 TOOTIKIAN, 220, 291; DARAKJIAN, "Armenian Evangelical Identity Historical and Theological Perspectives", <http://www.cacc-sf.org/c-aidentityBND.html/23.01.2004/>; TOOTIKIAN, "The Armenian Evangelical Witness to The Armenian People", <http://www.cacc-sf.org/c-aewv/>

Protestan Ermeniler; birlik içinde ve toplu olarak Tanrı'ya ibadet etmekten daha önemli ve merkezî bir şeyin olmadığına inanırlar. Çünkü onlara göre toplu olarak yapılan İbadet, insanı Tanrı'ya daha da yakınlaştırır. Bu düşünce ile Protestan Ermeni Kilisesi, kendisini evrensel kilisenin bölünmez bir parçası olarak düşünür ve “Hıristiyan birlikteliği”ni üstün tutar⁴³. Bundan dolayı Kilise; organik bir birliktir, topluluğu ifade etmektedir, toplum yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır, topluluk halinde ve birlik içerisinde ibadetin gerçekleştirildiği bir yapıdır. “Kilise birliği” de; yüzeysel ve mecburî bir birlik değil, Kutsal Ruh ile Kutsal Kitaptan esinlenen ve “Gerçek İman” üzerine kurulmuş bir birliktir. Kendisine yüklenen özellikleri sebebiyle Kilise'nin toplumun bütün problemleri ile ilgilenmesi ve ilgisini de açıkça göstermesi istenmektedir⁴⁴.

Protestan Ermeniler, Kilise'nin “etnik mirası” aracılığı ile kimliklerini koruyabileceklerine inanmaktadır. Onlara göre Kilisenin görevi; Ermenilerin tarihî miraslarına bağlı olmalarını sağlamak, İsa ve Kutsal Kitabı öğretmek⁴⁵; Tanrı'yı ve Mesih'i yüceltmek, ibadeti ve kutsal yaşamı ile Tanrı'nın huzurunu insanlara hissettirmek ve Mesih'in kurtuluş mesajını tüm insanlığa yaymaktır. Kilisenin bu amacını gerçekleştirebilmesi de Kutsal Ruh ve Kutsal Kitap doğrultusunda iyi organize olabilmesine bağlıdır.

Kutsal Kitap ile bağlantılı olarak, Hıristiyan eğitiminin önemi üzerinde de durulu Hıristiyan Eğitimi, Kilisenin kutsal görevlerinden birisidir. Bundan dolayı Protestan Ermeni Kilisesi, okullarda, gençlik gruplarında ve Hıristiyan topluluklarda Hıristiyan değerlerini, öğretilerini anlatmaya ve bildirmeye gayret eder. Bu noktada Kilise, eğitim alanında Ermenileri kreşten üniversiteye kadar eğiten ve binlerce Ermeniye “ihvan sahibi” yapan etkin bir kuvvettir⁴⁶.

Protestan Ermenilere göre sağlam ve içten inanca sahip olması için gerekli her türlü imkân Kilise ile mümkündür. Tanrı; iman yaşamını geliştiren ortamı, tövbe etmeyi, tekrar dirilmeyi, Mesih İsa'nın üstünlüğü gibi Kutsal Kitaba ait temel değerleri Kilise ile sağlamıştır⁴⁷. Bu nedenle Kilise;

HT. <http://www.cacc-sf.org/c-aecHAC.html>/23.01.2004; Hagop A. CHAKMAKJIAN, “The Armenian Evangelical Church and The Armenian People”, <http://www.cacc-sf.org/c-aecHAC.html>/23.01.2004.

43 TOOTIKIAN, 215.

44 TOOTIKIAN, 236–237; 21.06.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme. Ayrıca bkz. *Yuhanna* 17; *Romahlara Mektup* 12:5; *Korintlilere Birinci Mektup* 10:17, 12:12, *Galatyalılara Mektup* 3:28.

45 TOOTIKIAN, 265.

46 TOOTIKIAN, 257.

47 Karl Vartan AVAKIAN, “The Armenian Evangelical Church 1846-1996”, <http://www.cacc-sf.org/c-aehistory.htm>/15.09.2004.

kültürel ve liturjik zenginliğinin ötesinde kendilerini “Tanıklık” a ve Kut-sal Kitabı vaaz etmeye adanmıştır.

Protestan Ermenilere göre Kiliseler, “Hıristiyan Misyonu”nu ve Vizyo-nunu büyütmelidir. Onlar için Kilise; günümüz şartlarında “Görev Kilise-si” doğasını tanımlamalı ve Misyonerlik Faaliyetleri için birliklerini eğit-melidir. Bu faaliyetler çerçevesinde de Protestan Ermeni Kiliselerinin, bü-tün Ermeni Kiliselerini etkilemesi ve onları “Misyoner Kilise” niteliğine kavuşturması beklenmektedir⁴⁸.

d) Kurtuluş İnancı

Protestan Ermenilerde “Kurtuluş İnancı”; Hz. Adem ile başlayan “Asîf Günah” ve bu günahın kurtulma temeline dayanmaktadır⁴⁹. Hıristiyanlı-ğın genel anlayışında Tanrı; çok sevdiği insanların günahkâr olmasını istememiş ve bir insanla başlayan bu suçu yine bir insane olan İsa-Mesih ile gidermek istemiştir. Babasız olarak doğması dolayısıyla İsa, Hz. Adem’-den sirayet yoluyla devam edip gelen suça ortak olmamış ve günahsız doğmuştur⁵⁰. Ancak İsa’nın bu şekilde doğuşu bile insanlığın kurtuluşu için yeterli olmamıştır. Bundan dolayı bizzat o, insanlığın günahlarına Kefaret olması amacıyla “insanların üzerindeki günahı kendi üzerime alıyorum” diyerek Haç üzerinde kendini feda etmiş/ kanını dökmüş ve bir borç ödemiştir. Böylece İsa, insanların günahlarına karşılık ölmüş, gömül-müş, üçüncü gün dirilmiş ve insanlara şefaet etmek üzere “Tanrı’nın Sa-ğır”nda yerini almıştır⁵¹.

Haça Gerilmesi ile İsa, insanlığın günahı için, kendisini feda ederek insanların sonsuz “Kurtuluş Ödülü”nü kazanmıştır. Ancak o, bu ödülü in-sanlara sunmuş ve tüm günahkâr insanların Kefareti, Âdem’den gelen günaha kefarete olarak sunulmuş “Kurban” olmuştur. Bu kurban, bütün

48 TOOTIKIAN, 312-313.

49 04.09.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme; TOOTIKIAN, 127; Mustafa ERDEM, *Hazreti Adem*, Ankara 1993, 67-90; P.F.LELOTTE, *Yaşam Sorunu*, Ankara 1985, 17-19, 65-79; CALVIN, 49; Ulf EKMAN, *İsa Senin İçin Öldü*, çev. Cevdet Özdemir, İstanbul 2004, 5. Ayrıca bkz. *Tekvin* 1:1-50; *Romalılara Mektup* 3:23, 5:12-28, 6:23; *Efeslilere Mektup* 2:1-2.

50 04.09.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme. Ayrıca bkz. *Yuhannanın Birinci Mektubu* 4:14-15; *Timoteyusa Birinci Mektup* 2:3-6; *Romalılara Mektup* 5:12-28; *Korintlilere Birinci Mektup* 15:21-22.

51 TOOTIKIAN, 137; 18.11.2004 tarih ve 21.05 saatinde CNN Türk’te yayınlanan “ABD’de İnanc Kavgası” adlı programdan. Ayrıca bkz. *Markos* 15:21-41, 16:1-10; *Luka* 23:26-49, 24:1-2; *Yuhanna* 19:17-30, 20:1-10; *Korintlilere Birinci Mektup* 15:3-4; *Korintlilere İkinci Mektup* 5:14-15, 21; *İşaya* 53:4-7; *İbranilere Mektup* 2:14; 5:9-10.

insanları sonsuza dek kurtarmak için tümüyle gerekli ve yeterli olmuştur⁵². Çünkü her insan, Tanrı katında suçlu olmakla birlikte, doğal haliyle Tanrı'nın azabı ve yargısı altındadır. Hz. Âdem'in işlediği bu günahın bedeli yine ölüm⁵³ olmalıdır. Protestan Ermenilere göre bu, kişisel bir çaba ile mümkün değildir. Bunun için bizzat insanın kendisi, Tanrı'nın lütfunu elde etmeye çalışmalıdır. Kişinin gayreti sadece imanla gelişmek içindir. Tanrı, kendi yapması gerekeni yapmış ve insanlardan da kendisine düşeni yapmasını istemiştir⁵⁴.

Mesih'in ölümü ve onun kanının haçta dökülmesi ile insan, Tanrı ile uzlaşmıştır. Mesih'in bu uzlaştırıcı hizmetine iman etmelerinden dolayı insanlar, günahlarından kurtulmuştur⁵⁵. Protestan Ermeniler için İsa; ölümü ve dirilişi ile kendisine iman eden ve "İsa'yı Tanrı'nın Oğlu, Rab'dir" diye ikrar eden⁵⁶ herkesin yeniden Tanrı yaşamına ortak olma yolunu açmıştır.

İsa'ya bir kurtarıcı, bir Rab olarak iman eden ve onu kendisi için örnek alan insan; onunla bir birlik oluşturur, yeni bir varlık ve sonsuz yaşama sahip Tanrının çocukları olur⁵⁷. Böylece İsa Mesih'e iman eden herkes, karşılıksız olarak Kutsal Ruh'u alır. Kutsal Ruh da inanmış Hıristiyanları Mesih'teki yaşama ortak kılar, sonsuz yaşam güvencesi verir ve doğaüstü bir şekilde güçlendirir. Kutsal Ruh ayrıca insana sevgi, sevinç, sabır, şefkat, bağlılık, yumuşak huyluluk gibi özellikler de kazandırır. Bu esas itibarıyla o, insanlara doğruyu göstererek aydınlanmasını ve tövbe edip yeniden doğmasını sağlar. Çünkü Protestan Ermenilere göre bir insan yeniden doğmadıkça "Tanrı Krallığı"nı göremiyor⁵⁸.

Protestan Ermeniler için "Yeniden Doğuş"; Vaftiz, Konfirmasyon veya Kilise hizmetlerinde bulunmakla gerçekleşmemektedir⁵⁹. O, kişinin ilk varlık Hz. Âdem'den vazgeçmesi ve yukarıdan gelen "İkinci Adem'i (İsa)" kabul etmesi ile mümkün olmaktadır. Bu vesile ile yeniden doğuş; ilk Âdem'in ruhsal manada öldürülmesi ile yeni bir hayata başlangıcın ifade-

52 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme; Turgay ÜÇAL, *Mesihle Yaşamak*, İstanbul 1994, 109-110.

53 Bkz. *Romalılara Mektup* 6:23.

54 04.09.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

55 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme; STOTT, 50-58.

56 Bkz. *Yuhannanın Birinci Mektubu* 4:14-15.

57 TOOTIKIAN, 257. Ayrıca bkz. *Romalılara Mektup* 8:30; *Efeslilere Mektup* 1:5; *Selaniklilere İkinci Mektup* 2:13; *Yuhanna* 3:16, 14:20; *Korintlilere İkinci Mektup* 5:17.

58 *Yuhanna* 3:5-6,36; 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme. Ayrıca bkz. John STOTT, *Authentic Christianity*, Chosen and Introduced: Timothy Dudley-Smith, Inter Varsity Press 1995, 203-208.

59 TOOTIKIAN, 257.

sidir. Böylece “yeniden doğan” kişi Kutsal Ruh ile mühürlenmekte ve sonsuz kurtuluşun güvencesini kazanmaktadır⁶⁰. Bu güvence ile insan, Tanrı'nın İnanyeti ve Kutsal Ruh vasıtası ile kurtuluşa ermekte, günahlarından arınmakta ve Tanrısal bir görüşe sahip olmaktadır. Bu aşamadan sonra insanlar, artık Mesih'in gözüyle görmeye ve onun gibi davranmaya başlamaktadır. Mesih ile birleşmiş, tövbe etmiş ve bağışlanmış, Tanrı'nın çocuğu olma ayrıcalığına hak kazanmış ve sonsuz yaşama kavuşmuş kişi İsa Mesih'e ait olmaktadır. Çünkü Tanrı; onları buldukları günahlı ve ölümlü konumdan, İsa Mesih'teki lütuf ve kurtuluş konumuna⁶¹ ve sonsuz yaşama kavuşturmuştur⁶². O, aynı zamanda Mürcie ile Cebriyye arasında bir ilişkinin olup olmadığı üzerinde de durmaz. Nitekim o, "İstitaat" başlığı altında Cebriyye'yi genişçe ele almasına rağmen Cebriyye ile zemmedilen Mürcie arasında her hangi bir ilişki kurmamaktadır.⁶³ Bu açıklamalar, Nureddin es-Sâbunî'nin de Alâeddin el-Üsmendî gibi Mürcie konusunu olabildiğince kısa tutmaya çalıştığı görülmektedir.

Bu bağlamda Protestan Ermeniler için Hıristiyanlığın özü; resmî ayin veya liturjik ibadetler değil, “Mesih İsa'yı yaşamak”tır⁶⁴. Tanrı'ya ulaşmak ve onun egemenliğine girmek için tek yol, sadece İsa Mesih vasıtasıyla onu Rab ve kurtarıcı kabul etmektir. Böylece Kurtuluş; günah çıkarma, sadaka verme ve oruç tutma gibi fiillerle değil sadece iman ile mümkündür⁶⁵. Bu nedenle Protestan Ermeniler; hayatın gelişigüzel, sorumsuzca veya cahilce yaşanmayacak kadar değerli olduğuna inanmakta⁶⁶ ve inançlarını hayatlarında uygulamaya çalışmaktadır. Bundan dolayı Pazar Günü İbadetlerinin şevkle yerine getirilmesine gayret edilmekte, dünyevî şeylerden sakınılmakta, alkollü içecekler alınmamakta, kötü sözler kullanılmamakta, lanetleme, yalan söyleme ve yalan yere yemin gibi kötü alışkanlıklardan da uzak durulmaktadır⁶⁷.

60 CHOPOURIAN, “Fundamental Armenian Evangelical Teachings”, <http://www.cacc-sf.org/c-faet.GHC.html/15.09.2004>; 04.09.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

61 Bkz. *Romalılara Mektup* 8:2; *Efesililere Mektup* 2:1-5; *Timoteyusa İkinci Mektup* 1:9-10.

62 Bkz. *Romalılara Mektup* 6:23.

63 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme; DWIGHT, 339; TOOTIKIAN, “The Armenian Evangelical Witness to The Armenian People”, <http://www.cacc-sf.org/c-aewV-HT.html/23.01.2004>.

64 TOOTIKIAN, 87-88.

65 TOOTIKIAN, 127; DWIGHT, 338; BEDIKIAN, “The Rise of The Evangelical Movement Among Armenians”, <http://www.cacc-sf.org/c-riseAAB.html/04.05.2004>.

66 CHOPOURIAN, “Fundamental Armenian Evangelical Teachings”, <http://www.cacc-sf.org/c-faet.GHC.html/15.09.2004>.

67 TOOTIKIAN, 111-112; DARAKJIAN, “Armenian Evangelical Identity Historical and Theological Perspectives”, <http://www.cacc-sf.org/c-aidentityBND.html/23.01.2004>; L. Nishan BA-

Protestan Ermenilere göre “Yeniden Doğuş ve Aklanma” ile de her şey bitmemektedir. Onlara göre Yeniden Doğuş ve Aklanma ile insanın hayatında yeni bir sayfa açılmaktadır. İnsan, tabiatından dolayı bu süreçten sonra da günah işleyebilmektedir. Tanrı, Aklanma ve Yeniden Doğuş olayından sonra da kişilerin günahlarını bağışlamaya devam etmektedir. Çünkü insanlar zaman içerisinde hata yapabilmekte veya günah işleyebilmektedir. Bu nedenle insanlar yalnızca genel bir tövbe ile yetinmeyip kendilerini alçaltmaları, günahlarını itiraf edip bağışlanma dilemeleri, iman ve tövbe etmeleri gerekmektedir. İnsanlara veya Kiliseye karşı suç işleyen kişi tövbesini ve günahından duyduğu üzüntüyü kişisel olarak veya herkesin önünde açıkça itiraf etmeye istekli, iyi ameller içerisinde olmalıdır. Onlara göre bu, kurtuluşun bir gereğidir ve iyi amelsiz iman ölü bir imandır⁶⁸. Kurtulmuş olanlar, iyi amelleri zaten yapmış olanlardır. Ameller yapılmazsa kurtuluş kaybedilmekte, günah işlenerek imanın kaybına sebep olunmaktadır⁶⁹ Bu düşünceden dolayı Protestan Ermeniler; yaşamlarında, anlayışlarında, düşüncelerinde, eylemlerinde, düzenli ve devamlı olarak Kutsal Kitap okuma, dua etme gibi eylemler ile "Tanrı'ya benzerme" ve ruhsal yönden olgunlaşma hedefine ulaşma amacını taşımaktadır. Aynı amaca yönelik olarak da Mesih merkezli bir cemaat, Mesih'in Elçisi ve Görevlileri olma, Mesih ile kişisel ilişki ön plânda tutulmaktadır. Çünkü Hıristiyanlıkta olduğu gibi Protestan Ermenilerdeki Kurtuluş felsefesi, "Mesih" inancı ile bağlantılıdır⁷⁰.

e) “İkinci Geliş” ve Ölüm Sonrası İnancı

Protestan Ermenilere göre Mesih-İsa, ölmüş ve Üçüncü Gün'de dirilmiştir⁷¹. O, Yargı Günü zaferle geri gelecek, iyiler mükâfatlanacak, suçlular cezasını çekecek, ölüm gerçekleşecek ve bu durum ebediyete kadar devam edecektir⁷². Onlar için Ahiret'teki ebedî ızdıraptan kurtulabilmenin tek yolu İsa'dır. İsa; Tanrı'nın Oğlu'dur, Bakire Meryem'den doğmuş “Gerçek Tanrı ve Gerçek İnsan”dır. O, üçüncü gün şeytanı yenerek diril-

KALIAN, “The Role of The Layperson in The Armenian Evangelical Church”, <http://www.cacc-sf.org/c-roleLNB.html/23.01.2004>.

68 TOOTIKIAN, 127; 04.09.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme. Ayrıca bkz. Luka 17:3-4; Yeşu 7:19; Mezmurlar 51.

69 21.06.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

70 TOOTIKIAN, 9; CHOPOURIAN, “Fundamental Armenian Evangelical Teachings”, <http://www.cacc-sf.org/c-faet.GHC.html./15.09.2004>.

71 Diriliş konusunda daha geniş bilgi için bkz. Josh MCDOWELL, *Diriliş Gerçeği*, çev. Fikret Böcek ve Düzgün Aral, İstanbul 2005.

72 TOOTIKIAN, 346-347; DWIGHT, 336.

miş, daha sonra Göğe Yükselmiş ve Tanrı'nın Sağında yerini almıştır. Bu inançlardan dolayı Protestan Ermeniler, genel olarak, İsa'nın öldükten üç gün sonra dirildiğine ve kırk gün boyunca çeşitli kanıtlarla kendisini gösterdiğine inanmaktadır⁷³.

“İsa'nın Dirilişi” konusunda Protestan Ermeniler arasında farklı görüşler vardır. Fundamentalistler; İsa'nın bedensel olarak ölümden dirildiğini, Mesih İsa'nın bedensel olarak yeniden dirileceğini inkâr eden kimse- nin de “umutsuz bir modernist” olduğunu ve kurtuluşa erişemeyeceğini kabul etmektedir. Mesih'in bedensel olarak yeniden dirilişini kabul etmeyen Liberal Ermenilere göre Mesih'in yeniden dirilişinin gerçek anlamı, onun şer güçlere karşı bir zaferidir. Ayrıca Protestan Ermenilerin büyük çoğunluğu; “Boş Mezar” hikâyesini gerçek kabul etmekte ancak Mesih'in yeniden dirilişinin, “Bakire Doğum” gibi, ilahî oluşunun bir göstergesi veya kanıtı olmayacağını ileri sürmektedir⁷⁴.

Protestan Ermeniler; Kıyametin Kopuşunun çok yakın olduğunu, buna bağlı olarak da İsa-Mesih'in Cennetten bulutlarla yeryüzüne gelerek “Tanrı Krallığı”nı kuracağına⁷⁵, “İsa'nın İkinci Gelişi” ile olacağına inanmaktadır. Ancak Fundamentalist Protetsan Ermeniler ile Liberal Protestan Ermeniler; “İsa'nın İkinci Gelişi”nin anlamı ve doğası üzerinde fikir birliği içerisinde değildirlere. Fundamentalist Ermeniler; Mesih'in ölmüşü ve yaşayamı yargılamak için fiziksel ve kişisel olarak geri döneceğini⁷⁶; yakın zamanda gelmesini ve “Kötü Güçler” üzerinde hâkimiyet kurması demek olan “İsa'nın İkinci Gelişi”ni Kabul etmektedirler. Onlar; Eskatoloji ve Yargı, İsa'nın “Bin Yıl”dan önceki gelişi, Armagedon, Ölüm, Cennet ve Cehennem gibi son zamanlarda vukubulacak konularla meşgul olmaktadırlar.

Fundamentalistler; “Tanrı'nın Krallığı”na, kusursuz topluma inanmakta ve “Mesih'in İkinci Gelişi”ni savunmaktadır. Onlara göre İsa bulutların arasından geldiğinde tarih felaket içinde sonlanacak, Mesih kendi krallığını kuracak ve bin yıl yönetecektir. Bunun ardından Mesih ile kötü güçlerin savaşının meydanı olan Armagedon'da Tanrı büyük bir zafer kazanacaktır. Bütün İnanlılar ebedî olarak Cennete yükselecekler ve lanetliler ise Cehennemde acı çekeceklerdir.

Liberal Ermeniler ise İsa'nın İkinci Gelişi'nin bedensel olmayacağını ancak Mesih İsa'nın her an bir kişinin kişisel kurtarıcısı olduğunu ve insa-

73 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

74 Bkz. TOOTIKIAN, 138.

75 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

76 *Selanıklilere Birinci Mektup* 4:16; *Elçilerin İşleri* 1:11.

nın hayatına girdiğini kabul etmektedir. Buna bağlı olarak Liberal Ermenilerden bazıları İsa Mesih'in hayatında ve çalışmalarında hâlihazırda meydana gelmiş bir Eskatolojiye; bazıları da "Mesih'in İkinci Gelişi"ni yukarıdan aşağıya değil gelecekteki tecrübe ettiğimiz zamana doğru olduğuna; "İkinci Gelişi"nin uzun bir tarihî süreç içerisinde tarih sahnesinden silinmediğine; uzun vadede onun sonsuz doğruluğunun ve dürüstlüğünün bunun delili olduğuna inanmaktadır⁷⁷.

Protestan Ermeniler; Ölümünden Sonraki Hayat ile ilgili de farklı düşüncelere sahiptir ve "Mezarın Ötesi"nde yaşamın birkaç formu olduğunu kabul etmektedir. Fundamentalist Ermeniler, Cennet ve Cehennem gerçek yerler olduğuna inanmaktadır. Onlar cennetin altın sokakları olan bir şehir ve cehennem bir ateş gölü olduğunu, orada günahkârlar için sonsuz işkencenin varlığını iddia etmektedir.

Liberal Ermeniler de Cennet ve Cehennem ebedî saadet ve lanetlenme yerleri olduğu yorumunu kabul etmemektedir. Onlara göre Cennet Tanrı ile birlikte olunan ve Cehennem de Tanrı'nın bulunmadığı bir yerdir. Protestan Ermenilerin birçoğu; Cenneti, hizmet için mükemmel hayatta algılanan Tanrı vizyonu ile ilgili bir durum; Cehennemi de Tanrı'ya yabancılaşma olarak tanımlamaktadır. İnançla yaşayıp ölenlerin zaman ve mekân kısıtlaması olmadan ebedî olarak yaşayacağına; Cennet ve Cehennem coğrafi veya sınırsız olarak anlaşılması gerektiğine inanılmaktadır⁷⁸.

C. Protestan Ermenilerin Ayinleri/Sakramentleri

Protestan Ermeniler, Sakramentleri, "İçsel tecrübenin dışa yansımaları"⁷⁹ şeklinde algılamaktadır. Kurtuluşa Ermeninin Sakramentler ile değil ancak Tanrı'nın İnayeti ve İman ile mümkün olduğunu kabul etmektedir. Kurtuluş yolunda Sakramentler sadece imanı desteklemek için gereklidir⁸⁰. Sakramentler, Kilise Düzeninin ayrılmaz bir parçası ve olmazsa olmazdır.

Vaftiz ve Evharistiya olmak üzere iki temel sakrament kabul edilmektedir⁸¹.

77 TOOTIKIAN, 139; 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

78 TOOTIKIAN, 140.

79 CHAKMAKJIAN, "The Armenian Evangelical Church and The Armenian People", <http://www.cacc-sf.org/c-aecHAC.html/23.01.2004>.

80 07.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

81 Bkz. CHOPOURIAN, "Fundamental Armenian Evangelical Teachings", <http://www.cacc-sf.org/c-faet.GHC.html/15.09.2004>; DWIGHT, 338; "Confession of Faith The Armenian Evan-

a) Vaftiz

Protestan Ermeniler için Vaftiz, İsa'nın bizzat oluşturduğu bir Sakramenttir. Bu özelliği dolayısı ile Vaftiz, önemli bir Sakrament olarak Protestan Ermenilerin inançları ve ibadetleri arasında yer almıştır. Çünkü onlara göre Vaftiz; Mesih ile birleşme, sembolik olarak Mesih'in ölümüne ve dirilişine iştirak etme, ruhun armağanı, günahattan arınma ve Mesih tarafından aydınlanmadır. Bundan dolayı Kiliseye katılabilmek için Vaftiz vazgeçilmez bir işlemdir⁸².

Protestan Ermeniler Vaftizi, Hıristiyanlığa girişi ifade eden bir işlem olarak değil, Hıristiyan oldukları için yerine getirilmesi gerekli işlem olarak algılamaktadır. Onlara göre Vaftiz; İsa-Mesih'in insanlar için yaptıklarına şahitliktir, hem Mesih-İsa'nın emrine uymaktır hem de ona tanıklık etmektir. Çünkü yeni bir Hıristiyan için Mesih ile olan ilk tanıklık Vaftizdir. Vaftiz olmuş kişi, Hıristiyan toplumuna, Kiliseye ve Mesih'e ait/bağlı olduğunu kabul etmiş olmaktadır⁸³.

Vaftiz, İmandan sonra gelmekte ve imanın su ile ikrarını ifade etmektedir. Kişinin iman ettiğini yeniden doğuşun vurgulanması amacıyla dili ile ikrar etmesi diğer bir ifade ile Vaftiz olması gerekmektedir⁸⁴. Vaftiz; aynı zamanda, bir "Tövbe Sakramenti" değil bir "Bağışlama Sakramenti"dir.

Vaftiz "Yeniden Doğuş" değildir; Yeniden Doğuş Kutsal Ruh'un inayettir ve işidir. Yeniden Doğuşu veren İman değildir, İmanı veren Yeniden Doğuştur ve yeniden doğmadıkça İman gerçekleşmemektedir. Mesih ile birleşmiş ve tövbe etmiş kişi, Kutsal Ruh aracılığı ile yeniden doğmuş olmaktadır. Yeniden Doğuş ile "Tanrı'nın Çocuğu" olma ayrıcalığını elde etmiş ve sonsuz yaşama kavuşmuş kişi, İsa Mesih'e aittir. Bu bağlamda da Vaftiz, insanların her anında İsa'nın Yüceliğini hatırlatan bir işaret olmaktadır⁸⁵. Gedikpaşa Protestan Ermeni Kilisesi pastörü Ağabaloğlu'na göre Protestan Ermeni Kilisesi'nde Vaftiz, Gregoryen Ermenilerin savunduğu gibi bir kurtuluş değil Kurtuluşun Simgesel bir işaretidir⁸⁶.

gical Church", <http://www.cacc-sf.org/c-aeifaitha.htm/>; BEDIKIAN, "The Rise of The Evangelical Movement Among Armenians", <http://www.cacc-sf.org/c-riseAAB.html/04.05.2004>.

82 22.11.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme. Ayrıca bkz. *Galatyalılara Mektup* 3: 26-28; *Romalılara Mektup* 6:3-11; *Koloselilere Mektup* 2:12-13, 3:1; *Markos* 1:10-11; *Elçilerin İşleri* 2:1-4, 22:16; *Korintlilere İkinci Mektup* 1:21-22; *Korintlilere Birinci Mektup* 6:11; *Efeslilere Mektup* 1:13-14, 5:14.

83 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

84 04.09.2005 ve 07.09.2005 tarihlerinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

85 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

86 07.09.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

Kutsal Kitapta Çocuk Vaftizi hakkında herhangi bir vurgu olmadığı düşüncesiyle küçük çocukların vaftizine izin verilse de, yetişkinlerin ve ergenlik çağına gelmiş kişilerin Vaftizi esas alınmaktadır. Burada Kilisenin inisiyatifli söz konusudur. Ancak yaş olarak en az on iki yaş zorunluluğu vardır. Çünkü onlara göre İsa Mesih on iki yaşında mabede gitmiş, din adamlarıyla tartışmış ve adamları şaşırtmıştır. Bu bağlamda da vaftiz olacak kişi, İsa Mesih'in bilincine ermiş olmalıdır. Kendi iradesi ile İsa Mesih'i anlayabilmelidir. Vaftiz olacak kişinin annesinin ve babasının, Vaftiz esnasında Kilisede olması da zorunludur. Anne-baba Kilise üyesi değilse çocuğun on sekiz yaşını dolduruncaya kadar Vaftiz edilmesi temel ilkelerdendir⁸⁷.

Protestan Ermenilere göre çocukken veya bunun anlamını bilmeden Vaftiz olan kişi, kendi isteğine bağlı olarak özgür iradesi ile tekrar vaftiz olabilir. Genel olarak bir kereye mahsus olmak üzere vaftiz işlemi yapılır. İkinci Vaftizi şart koşan bazı (Baptist Kiliseler gibi) kiliselerin olmasına karşın Protestan Ermeni Kiliseleri'nde önceden yapılmış vaftiz işlemi yeterli görülür⁸⁸.

b) Evharistiya(Ekmek-Şarap Ayini)

Protestan Ermeniler için İkinci Temel Sakrament Evharistiya'dır. Evharistiya, İsa'yı anma veya anımsama, yeni bir antlaşma, Mesih'in bedenine ortak olma ve "İsa Mesih'in ölümünü ilan etme" anlamlarına gelmektedir. Evharistiya ile İsa Mesih'in ölmesi, insanların yerine Çarmıha Gerilmesi ve insanların yerine Çarmıhta ölümü ile Kefaret olması anlatılmaktadır.

Evharistiya; İsa'nın "Haç"ta ölümünü anmak ve yaşatmak amacını taşıyan bir Sakramenttir. Bu noktada ve anlamda Protestan Ermeniler; Evharistiya'nın "Kurtuluşa Ulaşma ve Kemale Erme" için gerekli bir Sakrament olduğunu kabul eden Gregoryen Ermenilerden ayrılmaktadır⁸⁹.

Protestan Ermenilerce Evharistiya, insanların günahları için kendisini feda eden "Tanrı Sevgisi"nin ve "İsa Mesih'e İştirak"ın alametleri olarak da algılanmaktadır. Bu Sakrament, Tanrı'nın insanlara çok yakın olmasını sağlamakla birlikte, birliğin ve İsa Mesih ile cemaat olmanın da bir ifadesidir⁹⁰. Onlar için Evharistiya'daki Ekmek-Şarap ile içsel /manevî bir arınma söz konusu değildir; o, tövbeye teşvik eden bir vasıta⁹¹.

87 08.05.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

88 21.06. 2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

89 29.11.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme; KALOUSTIAN, 45.

90 08.05.2005 ve 29.11.2005 tarihlerinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme. Ayrıca bkz.

Elçilerin/ Resullerin İşleri 2:42

91 TOOTIKIAN, 141.

İsa, Son Akşam Yemeği'nde eline Ekmeği almış, Şükran Duasını yapıp ekmeği bölmüş ve öğrencilerine vererek şöyle demiştir: "Alın, yiyin, bu benim bedenimdir." Sonra bir Kâse alıp şükretmiş ve bu kâseyi de öğrencilerine vererek, "Hepiniz bundan için. Çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır. Size şunu söyleyeyim, Babamın egemenliğinde sizinle birlikte tazesini içeceğim o güne dek, asmanın bu ürününden bir daha içmeyeceğim."⁹² Ancak İsa'nın bu sözleri Ermeniler arasında farklı şekilde yorumlanmıştır: Çünkü Gregoryen Ermeniler; Evharistiya'yı bir "Sır" olarak kabul etmekte, Ekmek ve Şarabın İsa'nın bedenine ve kanına dönüştüğüne inanmaktadır. Bu noktada Protestan Ermeniler, Gregoryen Ermeniler'den ayrılmaktadır. Protestan Ermeniler ise Gregoryen Ermenilerin bu düşüncesine katılmamakta, Matta (26:26-29) ve Luka (22:14-20) İncillerinde belirtildiği gibi Ekmek ve Şarabın gerçek manada İsa'nın bedenine ve kanına dönüştüğü fikrini (Transubstantion) kabul etmemektedir. Onlara göre; ekmek yine ekmek, şarap yine şaraptır; burada fiziksel bir değişim değil, ruhsal anlamda bir değişim söz konusudur. Evharistiya ile ruhsal manada Mesih'in bedenine yaklaşma, ruhsal anlamda bir iştirak ve onunla manevî anlamda bir bütünleşme söz konusudur. Ayrıca o, İsa-Mesih'in kanı vasıtasıyla antlaşmaya da delalet etmektedir.⁹³

Protestan Ermeniler, genel olarak, "Dönüşüm Olayı"na da inanmaktadır. Ancak Protestan Ermeniler arasında "Ekmek-Şarap Ayini"ne yüklenen anlamda bazı farklılıklar görülmektedir. Onlar, "Dönüşüm Olayı"nın, "manevî varoluş" veya "sembol" olduğu noktasında fikir ayrılığı içerisindedirler. Protestan Ermenilerin bir kısmı, Mesih'in fiziksel olarak değil manevî olarak bulunduğu inanmaktadır. Bunlar, Şarap ile manevî olarak kana yaklaşmış olduğunu kabul etmektedir. Bir kısmı da bu Ayini özel bir inayet ve manevî bir anlam taşımayan basit bir düzen gibi görmektedir. Bir kısmı da bu Ayini Mesih'in sevgisiyle ilgili bir hatıra ve İsa'nın kendisi ile İnananın manevî birlikteliğini güçlendiren bir vasıta olarak kabul etmektedir.

Protestan Ermeniler; Evharistiya'nın ilk uygulamasının, Elçilerin İşleri'nde (2:24-27) anlatıldığı gibi sadelik ve sevinç içerisinde yapıldığına ancak zamanla bu Ayinin basit ve sosyal bir olay olarak görüldüğüne, uygulamanın amacından saptırıldığına da dikkat çekmektedirler⁹⁴.

92 Matta 26:26-29; Luka 22:14-20.

93 TOOTIKIAN, 17-18; 03.05.2005 ve 07.09.2005 tarihlerinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

94 TOOTIKIAN, 141; 29.11.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

Türkiye'deki Protestan Ermeniler Evharistiya hususunda Kalvinci görüşe* yakındır⁹⁵. “*Evharistiya Ayini*”ne iştirak konusunda da Protestan Ermeniler arasında ortak bir tavır yoktur. Konfesyonel Protestan Ermeni Kiliseleri, Komünyon Ayini’ni, kendilerinden olmayan insanlara kapatıp sadece kendi üyelerine açıyorlar. Bazı Protestan Ermeni Kiliseleri, üye olup olmalarına bakmaksızın herkesi Komünyon’a kabul ediyorlar. Türkiye’deki Protestan Ermeni Kiliseleri, Komünyonu herkese açan grubun içerisinde⁹⁶.

Meish-İsa’nın Pazar Günü dirilmiş olması inancından dolayı Protestan Ermeniler, “Ekmek-Şarap Ayini”ni her ayın İlk Pazarı’nda kutluyor ve Haftalık İbadet ile birleştirilerek ifa ediyorlar⁹⁷.

D. Protestan Ermenilerin İbadet Uygulamaları

Protestan Ermenilerde İbadet, Hıristiyan inancının kalbi kabul edilmekte ve doğrudan Tanrı’ya yapılmaktadır.

Protestan Ermenilere göre Tanrı’ya iman eden kişi, kendi arzu ve hevesine teslim olmamalıdır. Çünkü arzu ve heves, kişiye hâkim olduğu zaman, insan ile Tanrı arasına girmekte ve insanı İbadetten uzaklaştırılmaktadır. Bundan dolayı İbadet zamanında başka bir şeyle ilgilenmemek, sadece Tanrı’ya odaklanmak ve O’na ibadet etmesi istenmektedir. Bundan dolayı İbadet, Cemaat hayatının merkezidir⁹⁸.

Protestan Ermeni Kilisesi’nde ibadetler sade olmaktadır⁹⁹. Türk Protestan Ermenilerin ibadetlerinde; dua edilmekte, vaaz, ilâhiler ve Kutsal Kitaptan bölümler okunmaktadır¹⁰⁰.

Protestan Ermeni Kilisesi İbadetinin ilk önemli unsuru duadır ve o, kişiyi Tanrı’ya yaklaştıranın başlıca vasıtasıdır. Dua; Sakramentlerin,

* Kalvinci Kiliselere göre Evharistiya, İsa Mesih ile birliğin şahitliğini yapmaktadır. Bu ayin ile İsa insanlar için bir defa ölmüş olmamakta, insanları eti ve kanı ile beslemeye devam etmektedir. Bu ayin ile insanlar İsa’nın hayatına ortak olmaktadırlar. Ekmek ve şarap, insanlar için manevî yiyecek olarak hizmet etmektedir. Kalvinistler, ekmek ve şarabın cevher değişti-rerek İsa’nın bedeni ve kanına dönüşmediğine inanmaktadır. Ayinde verilen ekmek ve şarabın manevî bir doyuruculuğu mevcuttur. Genel olarak Protestan gruplar farklı düşüncelerde olsalar da “Ekmek-Şarap Ayini”nin kurbanlık niteliği taşıdığı kabul edilmemektedir (A. Hikmet EROĞLU, “*Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları*”, A.Ü.İ.F.D., (Ayrı Basım), Ankara 1999, C. 39, s. 450-451).

95 21.06.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

96 TOOTIKIAN, 141; 02.08.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

97 03.05.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

98 TOOTIKIAN, 160.

99 09.05.2005 tarihinde Krikor Damatyan ile yapılan görüşme.

100 TOOTIKIAN, 154,156.

ibadetin, dinî uygulamaların, dinî eğitimin, vaazların ve dinî düşüncenin temel kaynağıdır¹⁰¹.

Protestan Ermenilerde İbadetin temeli ve en önemli objesi olarak görülen Vaaz; pastörlerin en büyük ve en önemli görevlerinden biridir. O, günün önemine veya gündeme göre çeşitli konulardan seçilmektedir. Vaazlarda Kutsal Kitap temeldir, yorumlar ve halka tavsiyeler Kutsal Kitap üzerine yapılmaktadır.

Protestan Ermeni ibadetinin diğer bir önemli unsuru da Kutsal Kitaptır. Kutsal Kitap; daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Protestan Ermeniler için çok büyük bir önem arz etmekte, İbadetin en önemli ve değişmez esası olmakta, Ermeni Mirasının zenginliği içerisinde ve Ermeni Geleneğinde önemli bir unsur olarak yerini almaktadır. İbadetin temeli yapılan Kutsal Kitap, aynı zamanda, eğitim, öğretim, anlayış, rehberlik gibi konularda da vazgeçilmez bir öğedir.

Protestan Ermeniler için İlahiler de; Tanrı'yı müzik aletleri ile övme anlayışı noktasında, kişinin duygularını ve düşüncelerini ifade etmek için kullanılan etkili bir vasıttır. Bu özellikleri çerçevesinde İlahiler, Mezmurlar'daki "Tanrı'yı övün, Tanrı'yı yüceltin, Boru ile... Tef ve Raks ile..., sesli zillerle..."(Mezmurlar, 150) ifadeleri ile ilişkilendirilmekte ve ibadetin vazgeçilmez unsuru yapılmaktadır. Protestan Ermenilerde İbadet; Haftalık ve Yıllık ibadet şeklindedir. Günlük İbadet, Kutsal Kitap çalışmalarından ibarettir. Bundan dolayı burada Haftalık ve Yıllık ibadetler hakkında bilgi verilmektedir¹⁰².

a) Haftalık İbadet Uygulamaları

Protestan Ermenilerde Haftalık İbadet, Pazar Günü genel olarak saat 11.00'de vokal eşliğinde bir org veya piyanonun kullanıldığı kısa bir müzik ile başlamaktadır. Kısa müziğin ardından Cemaat, ayağı kalkarak toplu olarak Tanrı'ya şükür duası eder, duanın ardından da Türkçe veya Ermenice olarak ilâhi söylenir. Sonra Pastörün uyarısı ile cemaat toplu İbadete çağrılır ve Kutsal Kitaptan Mezmurlar Bölümü karşılıklı diyalog şeklinde okunur. Daha sonra yeniden müzik eşliğinde, Cemaat ayakta olmak üzere, ellerindeki ilâhi Kitaplarından ilâhiler söylenir.

İlahiler okunduktan sonra cemaat yerine oturmakta ve Pastör bir dua yapmaktadır. Bu duanın ardından Pastör, her hafta, Türkçe genel bir vaaz vermektedir. Vaazdan sonra Kutsal Kitaptan bölümler (özellikle Luka 14)

101 TOOTIKIAN,157.

102 03.05.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

ve ilâhiler okunmaktadır. İlahilerin ardından müzik başlamakta ve Şemaslar (Diyakon-Yardımcı Görevli) Kilise için ondalık toplamaktadır. Pastör de dahil olmak üzere herkes gönünden geldiği oranda para vermektedir. Bu para toplama işleminin ardından genel bir dua yapılmakta, temennilerde bulunulmakta ve ayağı kalkılarak iki ilahi daha okunmaktadır. Bu ilâhilerden sonra son bir dua yapıldıktan sonra müzik başlamakta ve bir buçuk saat süren tören bitirilmektedir¹⁰³.

b) Yıllık İbadet Uygulamaları

Protestan Ermenilerin; Noel (İsa'nın Doğuşu), Paskalya (İsa'nın Dirilişi), Ascention (İsa'nın Göğe Yükselişi) ve Pentekost (Kutsal Ruhun İnişi) olmak üzere yıllık dört temel ibadetleri vardır¹⁰⁴. Bu dört temel ibadetten başka Kilisenin güçlenmesi ve gelişmesi amacıyla yapılan "Kilise Yıldönümü" adı altında bir kutlama da bulunmaktadır. Ancak Kilisenin Yıldönümü her yıl değil, beş veya on yılda bir belirli dönemlerde yapılmaktadır. Bu kutlamalarda vaazlar ve kokteyller verilmektedir. Bu yıldönümlerinde diğer ibadet uygulamalarından farklı özel bir uygulama yapılmaktadır¹⁰⁵.

Yıllık İbadetlerdeki uygulamalar, bir fark ile Haftalık İbadetlerdeki uygulamalar gibidir. Bu farklılık da ibadetin sonunda "Ekmek-Şarap Ayini" yapılmasıdır. Yapılan bu uygulama, bütün Yıllık İbadetler için geçerlidir. Bu ibadetlerde değişen sadece o günün önemine ait vaaz ve duaların yapılmasıdır¹⁰⁶.

Yıllık ibadetlerden önce üyeler, Kilise tarafından ruhsal yönden kitap okutmak, dua toplantıları düzenlemek ve günün önemi ile ilgili vaazlar vermek sureti ile hazırlanır. Kültürel uygulamalar ise kişilerin kendi iradesine bırakılır. Protestan Ermenilerde resmî olarak Kutsal Üçlük Haftası, Kutsal Cuma, Advent, Kül Çarşambası, Epifani gibi uygulamalar yoktur. Ancak Cemaat arasından bu uygulamaları geleneksel olarak yapanlar olmaktadır¹⁰⁷.

Yıllık ibadetler arasında; Noel, Paskalya/İsa'nın Dirilişi, Asansyon/İsa'nın Göğe Yükselişi, Pentekost/ Kutsal Ruhun İnmesi yer almaktadır.

103 08.05.2005 tarihinde Aynalıçeşme Protestan Ermeni Kilisesi'nde yapılan gözlem. Ayrıca bkz. TOOTIKIAN, 155, 157, 161.

104 08.05.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

105 21.06.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

106 08.05.2005 tarihinde Sonna Özpembe ve Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

107 21.06.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

1. Noel

Gregoryen Ermeniler “İsa’nın Doğuş Bayramı” olarak kabul edilen Noel’i, Katolik Kilisesi’nin İsa’nın Doğumu için 24 Aralık ve Vaftiz için 6 Ocak tarihini belirlemelerini eski putperest adet sayarak “dinde bidat kabul etmeyiz” diyerek 6 Ocak’ta kutlamışlardır. Bu tarih Protestan Ermeniler için de geçerlidir¹⁰⁸ ve Noel 6 Ocak tarihinde saat 11.00’de başlamaktadır¹⁰⁹.

Protestan Ermeniler, Gregoryen Ermeniler gibi, Yılbaşında özel bir tören yapmazlar; Hıristiyan dünyasında yapılan Çam Ağacı süslemelerini ve şenlikleri bidat kabul ederler. Onlara göre insanlar; bu günlerde eğlenmek yerine dua etmelidir. Protestan Ermeniler bu günde geleneksel olarak oruç tutmaya özen gösterirler¹¹⁰. Noel’de, ayrıca 6 Ocak’ta isteğe bağlı olarak İsa Mesih’in doğuşunu anlatan bir tiyatro da düzenlenir¹¹¹.

2. Paskalya (İsa’nın Dirilişi)

Paskalya; Hıristiyanlıkta, İsa’nın insanlığın günahı için kendisini Çarmıh’ta feda etmesinin ardından dirilişini ifade etmek üzere kullanılan dinî bir terimdir ve her yıl İlkbaharın değişik zamanlarında yapılan yıllık bir ibadettir¹¹². İsa’nın “Çarmıha Gerilişi ve Dirilişi” anısına kutlanan bir bayram¹¹³ olan Paskalya; Protestan Ermenilerde, I. İznik Konsili Kararına göre, 21 Mart Dolunayını izleyen Pazar günü, 22 Mart -25 Nisan tarihleri arasındaki bir Pazar günü kutlanmaktadır¹¹⁴.

Dirilişin gerçekleştiği gün olan Pazar Günü, tüm Hıristiyanlık için olduğu gibi, Protestan Ermeniler için de çok önemli bir gün kabul edilmektedir. Bu düşünce ile Hıristiyanlıkta her Pazar günü, küçük çapta bir Paskalya Bayramı niteliği taşımaktadır¹¹⁵.

Paskalya İbadeti, genel olarak Perşembe’den başlamakta ve Türkiye’de sadece Pazar günleri kutlanmaktadır¹¹⁶. Bu günde Protestan Ermeni-

108 Mehmet AYDIN, “Mabed ve İbadet”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1998, C. 17, s.

351; 21.06.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

109 08.05.2005 tarihinde Sonna Özpembe ile yapılan görüşme.

110 21.06.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

111 03.05.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

112 Mehmet KATAR, Hıristiyanlıkta Paskalya, Ankara 2003, 6–8, 32-33.

113 KATAR, Hıristiyanlıkta Paskalya, VI, VIII.

114 03.05.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

115 KATAR, *Hıristiyanlıkta Paskalya*, 2; 03.05.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

116 08.05.2005 tarihinde Sonna Özpembe ile yapılan görüşme.

ler, Gregoryen Ermeniler gibi geleneksel olarak Paskalya bayramında birbirlerine İsa'nın kanının insanların kurtuluşu için aktığının bir simgesi olarak kırmızı renkli yumurtalar armağan etmekte, Paskalya çörekleri hazırlamakta ve mezarlıkları ziyaret etmektedir¹¹⁷.

3. Asansyon (İsa'nın Göğe Yükselişi)

İsa'nın Göğe Yükselişi (Ascension=İsenşın/Asansyon); diğer Hıristiyan gruplardaki gibi Protestan Ermenilerde de Paskalya'dan Kırk Gün sonra yerine getirilen bir ibadettir. Bu ibadette; "Rabbin Göğe Yükselişi" ile İsa-Masih'in her şeyin ve tüm zamanların üzerinde Rab olduğu vurgulanır.

Hıristiyan anlayışına göre İsa, dirildikten sonra Kırk Gün boyunca çeşitli zamanlarda Havarilerine görünmüş ve onları bu süre zarfında eğitmiştir. O, daha sonra Havarilerini Zeytin Dağı'na götürmüş ve burada göğe alınmıştır. Havariler de bu olaya şahit olmuştur. Böylece Perşembe günü vuku bulan "İsa'nın Göğe Yükselişi", Hıristiyanlıkta "Göğe Yükseliş Bayramı" adı altında Yıllık İbadet olarak kutlanır olmuştur¹¹⁸.

4. Pentekost (Kutsal Ruh'un İnişi)

Pentekost, Yunanca'da "Ellinci Gün" anlamına gelmekte ¹¹⁹ ve "İsa'nın Dirilişi"nden sonraki yedinci Pazar Günü kutlanmaktadır¹²⁰. Yahudilerin Şavout bayramını andıran Pentekost, Kutsal Ruh'un Havariler üzerine inişinin hatırasına Paskalya'dan elli gün ve "İsa'nın Göğe Yükselişi"nden on gün sonra ifa edilen bir ibadettir¹²¹.

Hıristiyanlara göre Pentekost Günü Kutsal Ruh'un gelişi; insanların kişisel yaşamını yenilemiş, hizmeti paylaşabilen bir topluluk ve kurtuluş müjdesinin yayılması için yeni bir paydaşlık ortamı oluşturmuştur. Oluşturulan bu topluluk, Kutsal Ruh'un dünyadaki tanığı ve aracısı olmuştur¹²². Bu anlayış Protestan Ermeniler için de geçerlidir ve Kutsal Ruh olmadan hiçbir şey yapılmamaktadır. Kutsal Ruh'un önemine binaen Pro-

117 21.06.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

118 KATAR, *Hıristiyanlıkta Paskalya*, 147-148; 07.09.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.

119 KATAR, *Hıristiyanlıkta Paskalya*, 7.

120 KATAR, *Hıristiyanlıkta Paskalya*, 151-152; KALOUSTIAN, 73.

121 KATAR, *Hıristiyanlıkta Paskalya*, 151; KALOUSTIAN, 73.

122 Ali ERBAŞ, *Hıristiyanlıkta İbadet*, İstanbul 2003, 73; John BRIGGS, "*Tanrı, Zaman ve Tarih*", *Hıristiyanlık Tarihi*, İstanbul 2004, s. 20.

testan Ermeniler, “Pentekost Bayramı”nda Kilisede yapılan ayinlere coşku-
lu olarak iştirak etmekte ve o anı hissetmeye gayret göstermektedir¹²³.

Protestan Ermenilerin Haftalık ve Yıllık ibadetleri dışında Kilisede yerine getirdikleri doğum, evlilik, ölüm, tövbe ve oruç gibi bazı dinî uygulamaları da bulunmaktadır.

Sonuç

Anadolu’daki Ermeniler arasında Protestanlaştırma faaliyetlerini sürdüren ve Protestan Ermeni Cemaatini oluşturan Misyoner Gruplar, 27 Kasım 1850 yılında Protestan Ermenilerin Osmanlı Devleti tarafından “millet” olarak tanınmasını sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti tarafından “Millet” olarak tanınan Protestan Ermeniler, dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış ve kiliseler kurmuşlardır. Bu kiliselerin ikisi de Türkiye’dedir. Türkiye’deki kiliseler; İstanbul’da Gedikpaşa ve Aynalıçeşme Protestan Ermeni kiliseleridir. Bu iki kilisede ibadetlerini yerine getiren Protestan Ermeniler; İnanç Esasları ile İbadetteki bazı kurallarda Protestan Dinî Anlayışı’nı benimsemelerine rağmen bazı uygulamalarda ve külterel konularda Gregoryen Kilisesine ait özellikler ile Türk Kültürüne ait özellikleri yaşattıkları görülmektedir/ dikkati çekmektedir. Bu özellikleri ile onlar, diğer Protestan Kiliselerinden ve gruplarından ayrılmaktadır. Ancak bunlarda genel olarak Protestanlık hâkim olsa da kilise üyelerinin kendi geleneklerinden tamamiyle kopmadıkları ve Gregoryen Ermeniler ile bazı inanç ve uygulamalarda ortak nokta ve anlayışlarını muhafaza ettikleri görülmektedir.

Sonuç olarak Protestan Ermeni Kilisesi’nin, hem Gregoryen/Lusavorçagan Ermenilere hem Türk Kültürüne/Gelenek ve Göreneklerine hem de Genel Protestanlığa ait bazı özellikleri bünyesinde bulundurmasına rağmen kendisine özgü bir Kilise anlayışına ve “yarı millî bir kilise” özelliğine sahip bir görüntü sergilediğini belirtmek yerinde olacaktır.

123 21.06.2005 tarihinde Krikor Ağabaloğlu ile yapılan görüşme.